

שכראשונים חיפשו קשרים לישראל. המוזר ביותר היה, שגרטרוד עצמה הייתה קתולית, אך היא העדיפה את הגישה הפרוטסטנטית. איני זוכר שבקרה בכנסיה הקתולית בימי ראשון או בחגים, אך היא גם לא המירה את דתה מבחינה פורמאלית. היא מצאה את ביתה בתנועת הנוצרים המתוודים ודבקה בה עד סוף ימיה. אם כי שתיהן, גרטרוד וליסבת, היו מאמינות מעומק ליבן, הן לא היו מיסיונריות והן ראו ביהדות כעין חלק מהנצרות, אם כי חלק בלתי מושלם.

בשנת 1921/22 וגם בשנה לאחר מכן נמשך אי השקט בגרמניה: ניסיונות הפיכה מצד השמאל הקיצוני, ניסיון הפיכה מהימין, ה Kapp Putsch המפורסם, שהוביל לכיבוש חבל הרור ע"י בנות הברית. אך היו גם מהומות לא כל כך פוליטיות של רעבים ומיאושים, שלא ראו מוצא אחר מאשר לצאת לרחוב. כך קרה בחורף 1922/23; קבוצות זועמות התקהלו לפני החנויות באיומים וצעקות. נופצו חלונות ראוה וכוחות משטרה מוגברים מבחוץ הגיעו ופיזרו את הפורעים. על אף זאת החליטו החנוונים המקומיים, כדי להרגיע את הרוחות, על מבצע מיוחד: כל חנות לקחה מספר נזקקים וחילקה, עד סכום מסוים, הלבשה ומזון חינם, תחת פיקוח המשטרה. כך גם אצלנו. יום שלם עבר זרם אנשים דרך החנות. קשה לדעת אם פעולה זו היא שתרמה להרגעת הרוחות, או שהות כוחות המשטרה הגדולים בעיר בהמשך. השוטרים הזרים שוכנו בדירות פרטיות. גם אצלנו גר איש משטרה מספר שבועות; הייתה זאת יחידה למבצעים מיוחדים, בדומה למשמר הגבול שלנו. לא פעם נקרא האיש בלילה למשימות למיניהן: לסקל ניסיון לפגוע בתחנת כוח אזורית וכדומה. הרגיעה הגיעה, למעשה, רק עם גמר האינפלציה, ב- 1924. בשנים 1920-1923 הימין הקיצוני ניסה שוב להרים ראש ולערער את היציבות הפוליטית. מחתרת קיצונים ימנים ביצעה רציחות אנשי ציבור שמאליים מהם - בין היתר את שר החוץ ולטר רטנאו. אחרי המלחמה, נקט רטנאו במדיניות של התקרבות לצרפת, אלא שלא לקח בחשבון נקודה אחת: הוא היה יהודי. הרוצחים נלכדו ונידונו לעונשי מאסר קלים; השופטים, ימניים כולם, הכירו במניעים הלאומיים הטהורים של הרוצחים. אחרי ככלות הכל - סולק בסך הכל יהודי שמאלני. גם היטלר נידון אחרי התקוממותו ב- 1923 רק לשנת מאסר אחת ב"מבצר" מהמאה ה-19, העונש המקובל לקצינים וג'נטלמנים על עבירות שאין בהן קלון. בניסיון להפיל את המשטר הדמוקרטי בגרמניה לא היה קלון לפי דעת רבים.

במרץ 1922 מלאו לנו שש שנים וחל עלינו חוק חינוך החובה. עם תחילת שנת הלימודים, שבגרמניה חלה אחרי חופשת חג הפסחא, בחודש אפריל, נכנסנו לכיתה א'. בגרמניה של שנות ה-20 חינוך חובה הייה מה שאצלנו עד כיתה ז' ויותר מאוחר כיתה ח'; עם שנוי תוכנית הלימודים הוסיפו את הכיתה השמינית, כדי למנוע ישיבת תלמידי הכיתה האחרונה שנתיים באותה הכיתה, כי חוק חינוך החובה חל עד גיל 14.

בית ספר היסודי לבנים היה בבניין השכן שלנו, וכבר לא כל כך זר לי. אבל מהיום הראשון שנאתי כל שעה וכל דקה שבליתי בין כתליו - ובאותה המידה גם את בית הספר התיכון. סיימתי את הלימודים אך לא גמרתי אפילו כיתה י', ולכך היו בודאי סיבות, שעליהן עוד אדבר. אבל הייתה זאת גם התחמקות, יותר נכון, בריחה מסביבה, שמעולם לא הסתגלתי אליה. ביום הראשון בבית הספר חטפתי הלם. אמא הביאה אותי, וכך עשו עוד 60 אמהות. ילדים אחדים פרצו בכי, אחרים, שגדלו ברחוב ולא היו כל כך רגישים לסביבה חדשה ובלתי ידועה להם, השתוללו וצרחו. אני הייתי המום. 60 ילדים זרים בכיתה, מי מסוגל להתמודד איתם בצעקות, בריצה, במכות - תחושה של נחיתות, וודאות של כשלון בכל התמודדות. אני רציתי שיהיה שקט ושלא יתרוצצו סביבי.

המורה נכנס לכיתה והאמהות נסוגו לאחור, אחרי שניסו עוד לעודד את צאצאיהן, בפחות או יותר הצלחה, הבכיינים לא נרגעו, אלא הגבירו את בכייהם, והמשתוללים ראו את עצמם חופשיים מהשגחה והרגישו משולחי רסן. אך המורה, שבינתיים תפס את מקומו קדימה, על הקתדרה, השתיק את החבורה תוך שניות מעטות. הוא השיג זאת תודות למנגנון שהוא חלק בלתי נפרד של הנפש הגרמנית - built in - וזהו הפחד מהסמכות והקידה בפני הממונה. נעשה שקט. המורה פקד בקול של רס"ר: לקום! - להסתדר לפי הסמן הקדמי! - לעמוד דום! - לשבת! - לקום! - לעמוד דום! - וחוזר חלילה. ואם היו עוד מורדים בשלטון בין